

на перадае паўнавартаснае жыццё, вечнасць, закладзеную самой прыродай.

Такім чынам, слупкі паясы акумулявалі тысячагадовую гісторыю чалавецтва. Яны арганічна ўвайшлі ў беларускі мужчынскі шляхецкі строй, сталі здабыткам сусветнага мастацтва. Палосы на тканінах з часам набылі выразнае сімвалічнае значэнне, абумоўленае самой прыродай чалавека і жывёльнага свету. Палосы сімвалізавалі вечнасць пульсуючых жыцця, сувязь з продкамі, лідарства, моц і непераможнасць, сілу драпежных жывёл, а таксама фізічную небяспеку, д'ябальшчыну. Слупкі пояс, які быў колеравай і арнаментальнай дамінантай беларускага мужчынскага шляхецкага строю, меў выразную сімвалічную функцыю – дэманстраваў лідарства, расказваў пра ваяўнічасць, узмацняў дадзеную чалавеку ад прыроды сілу, паказваў сувязь з продкамі, служыў абярэгам. Дзякуючы менавіта сімваліцы, закладзенай у палосах, кунтушовых паясы, пасля іх забароны, пачалі шырока выкарыстоўвацца ў святочным грэка-каталіцкім і рыма-каталіцкім святарскім адзенні, рытуальных алтарных тканінах.

Спіс літаратуры

1. Барвенава, Г. А. Высокае і нізкае. Сімваліка палацых тканін Сярэднявечча / Г. А. Барвенава // Пытанні мастацтвазнаўства, этналогіі і фалькларыстыкі. Вып. 7 / Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору імя К. Крапівы НАН Беларусі; навук. рэд. А. І. Лакотка. – Мінск: Права і эканоміка, 2009. – С. 413 – 429; Барвенава, Г. А. Тэкстыль Сярэднявечча на землях Беларусі / Г. А. Барвенава. – Мінск: Бел. дзярж. ун-т культуры і мастацтваў, 2008. – 246 с.; Рыбаков, Б. А. Язычество древней Руси / Б. А. Рыбаков. – М.: Наука, 1987. – 783 с.; Рыбаков, Б. А. Русские вышивки и мифология / Б. А. Рыбаков // Язычество древних славян / РАН. Отд-ние истории, Ин-т археологии. – М., 1994. – С. 471 – 527;

Макарова, Т. И. Орнамент X – XIII вв. в русской историографии. Проблемы подхода / Т. И. Макарова // Культура славян и Русь. – М.: Наука, 1998. – С. 263 – 289.

2. Мерцалова, М. Н. Костюм разных времен и народов: в 4 т. / М. Н. Мерцалова. – М.: Академия Моды, 1993. – Т. 1. – 543 с.

3. Pastoureau, M. Diabelska materia. Historia paskow i tkanin w paski / M. Pastoureau. – Warszawa: Oficyna Naukowa, 2004. – 144 s.

4. Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques. – Paris, 1949. – Т. 11. – S. 1070 – 1103.

5. Дэкартыўна-прыкладное мастацтва Беларусі XII – XVIII стагоддзяў: альбом / аўт. тэксту і склад. Н. Ф. Высоцкая. – Мінск: Беларусь, 1984. – 235 с.

6. Загорульский, Э. М. Возникновение Минска / Э. М. Загорульский. – Минск: Изд-во БГУ, 1982. – 358 с.

7. Кацар, М. С. Тканіны з старажытных пахаванняў / М. С. Кацар, М. П. Жабінская // Помнікі гісторыі і культуры Беларусі. – 1980. – № 2. – С. 37 – 40.

8. Гісторыя беларускага мастацтва: у 6 т. / рэдкал.: С. В. Марцэлеў (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск: Навука і тэхніка, 1987. – Т. 1. – 304 с.

9. Радзивиловская летопись: в 2 т.: факс. воспроизведение рукописи. – СПб.: Глаголь; М.: Искусство, 1994. – Лист 167-2, 206 об., 212 об.

10. Кацар, М. С. Беларускі арнамент: ткацтва, вышыўка / М. С. Кацар; навук. рэд. Я. М. Сахута. – Мінск: Беларус. навука, 1996; Арнаменты Падняпроўя / аўт. тэксту Г. Р. Нячаева [і інш.]; навук. рэд. Я. М. Сахута. – Мінск: Беларус. навука, 2004. – 606 с.; Фадзеева, В. Беларускі ручнік / В. Фадзеева. – Мінск: Польша, 1994. – 327 с.; Селівачов, М. Р. Лексикон украінскай арнаментыкі (іконографія, номінацыя, стылістыка, тыпалогія) / М. Р. Селівачов. – Київ: Редакцыя вісніка "Ант", 2005. – 400 с.

11. Дорошевич, Э. К. Очерк истории эстетической мысли Белоруссии / Э. К. Дорошевич, В. М. Конон. – М.: Искусство, 1972. – 319 с.

Ганна БАРВЕНАВА,

кандыдат мастацтвазнаўства,

старшы навуковы супрацоўнік ДНУ

"Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі".

Постаці

НЕ ТОЛЬКІ ПАЛІТЫК, АЛЕ І ВУЧОНЫ, І ПУБЛІЦЫСТ

ДА 130-ГОДДЗЯ З ДНЯ НАРАДЖЭННЯ АНТОНА ЛУЦКЕВІЧА

Заканчэнне. Пачатак у № 10.

КУЛЬТУРОЛАГ, ЛІТАРАТУРАЗНАЎЦА, ПУБЛІЦЫСТ

Разглядаючы творчую дзейнасць А. Луцкевіча, нельга не адзначыць яго ўнёсак у гісторыю беларускай культуралогіі, літаратуразнаўства і крытыкі. Артыкулы "Беларускі тэатар", "Наш культурны стан", "Эвалюцыя краёвае культуры", "Даследчыкі беларускага мастацтва", "У справе звароту беларускае культурнае маёмасці", "Наш культурны рост", "Справа беларускага шрыфту", "Беларускі музей імя Івана Луцкевіча" выяўляюць аўтара самабытным культуролагам.

4 студзеня 1924 г. Антон Іванавіч апублікаваў артыкул "Наш культурны рост", у якім гана-

рыцца поспехамі беларускай культуры ў БССР. Прывядзем некаторыя фрагменты гэтай цікавай работы: «*Аб моцы народу гаворыць ня гэтулькі яго вонкавае жыццё, сколькі ж сіла ягонага духа, сколькі захаваны ў яго душы запас творчае энэргіі, выяўленьнем якое і зьяўляюцца вонкавыя формы грамадзкага жыцця. Бо гэтыя формы народ творыць у барацьбе, і яны ня зразу стаяюцца ідэальнымі, ня зразу аказваюцца зусім прытарнаванымі да ўнутранага жыцця народнае душы.*

З боем тварылася наша народная школа ў Заходняй Беларусі... Лічба студэнтаў-беларусаў з

Зах. Беларусі ў Праскім універсітэце пераступіла ў 1923 годзе за сотню.

Тое ж бачым у Ўсходняй Беларусі. Там лічба працаўнікоў на ніве прасьветы на роднай мове і ў родным духу лічыцца ўжо тысячамі. Там тыя культурныя цэннасьці, якія ў пастаці кніжак, журналаў і г. д. з такім трудом творым мы на Захадзе, – там яны творацца ў дзяржаўных установах. Як Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, як Інстытут беларускае культуры, як сэцыя беларускае музыкі ў Маскоўскай кансерваторыі і г. д. Там, на Ўсходзе, творацца беларуская навука – тая духовая страва, якой будзе карміцца ўся наша нарастаючая інтэлігенцыя, дзелючыся ёю ў свой чарод з народнымі масамі. І гэтая беларуская навука абыймае з кожным годам усё новыя галіны знаньня...

Усё ярчэй і мацней выяўляецца і фармуецца беларуская грамадзкая думка, паглыбляецца беларускі сьветапогляд у тых грубых журналах, якія пачалі выходзіць у 1923 годзе: на Ўсходзе – месячнік “Полымя” і “Адраджэньне”...

Урэшце, буйна расьце найярчэйшае выяўленьне нацыянальнае культуры, нацыянальнае душы ў мастацкай форме – наша літаратура...

Нельга прайсці моўчкі і міма працы нашых мастакоў-пісьменнікаў як на ніве беларускае сьцэны, так і на ніве беларускае музыкі...

Уся гэтая культурная праца, увесь гэты здабытак нашае творчае мысьлі – гэта знак, што пры ўсякіх абставінах, нягледзячы на няўстанную барацьбу за самае існаваньне нашага народу, наш культурны рост не спыняецца ні на адзін мамэнт. Чаго мы пазбаўлены на Захадзе, тое дапаўняе Усход...» [1, с. 138 – 140].

Антон Луцкевіч, безумоўна, быў арыгінальным і таленавітым літаратуразнаўцам, які пісаў па-беларуску, па-руску і па-польску. Пра гэта сведчыць аналіз яго артыкулаў “Якуб Колас”, “Янка Купала”, “Цішка Гартны”, “Максім Багдановіч”, “Алейзія з Пашкевічаў Кейрысавая (Цётка)”, “Канстанцыя Буйло”, “Зьмітрок Бядуля”, “Пуцяводныя ідэі беларускае літаратуры”, “Вязьніца Адама Міцкевіча”, “Галоўныя кірункі ў беларускай паэзіі”; лекцыя “Істота літаратуры і яе грамадзкае значэньне”, прачытаная ў Таварыстве Беларускае Школы ў Вільні, публічныя лекцыі “Напевы ліры Янкі Купалы”, “Янка Купала як прарок адраджэньня” і іншыя працы.

Даследчык А. Ліс цалкам слушна адзначаў, што ў літаратуразнаўчым эсе “Пуцяводныя ідэі беларускай літаратуры” А. Луцкевіча былі асэнсаваны ідэалагічныя асновы новай беларускай літаратуры.

Змест артыкулаў і лекцыяў А. Луцкевіча, прысвечаных творчасці Янкі Купалы, аспрэчвае тэндэнцыйнасць і неаб’ектыўнасць ацэнкі Анто-

на Іванавіча як купалазнаўцы, што даецца ў энцыклапедычным даведніку “Янка Купала”. У гэтым выданні сцвярджаецца: «З К. пазнаёміўся ў Вільні, калі працаваў у рэдакцыі “Нашай нівы”. Пісаў пра творчасць паэта з пазіцыі бурж. дэмакратызму ў працах “Нашы песняры” (Вільня, 1918). “Пуцяводныя ідэі беларускай літаратуры” (Вільня, 1921), “Янка Купала як прарок адраджэньня” (Вільня, 1932), “Галоўныя кірункі беларускай паэзіі” (Вільня, 1933), у артыкулах, змешчаных у бел. і польскім друку. У працах апошніх гадоў цікавіўся творчасцю К. савецкага перыяду, проціпастаўляў яе дакастр. творам» [2].

На самай справе, яшчэ ў 1917 г. у артыкуле “Янка Купала” А. Луцкевіч стаў адным з першых літаратуразнаўцаў, хто даў высокую і адначасова аб’ектыўную ацэнку творчасці народнага песняра: «Хаця творчасць Купалы толькі нядаўна дайшла свайго расьцвету, ужо і цяпер трэба ўсім шчыра прызнаць, што Купала мае бясспорнае права насіць імя беларускага нацыянальнага песняра: ён напраўдзе заслужыў на гэта.

Незалежна ад гэтага, трэба адзначыць яшчэ адну заслугу Купалы перад беларускім народам, каторая выдзяляе яго з доўгага сьцягу беларускіх паэтаў і пісьменнікаў. Поруч з тым, як творчасць яго ўзбагачвалася ўсё новымі тэмамі і новымі перажываньнямі, той запас слоў, які Купала вынес з роднай хаты, аказваўся лішне бедным. І вось, знамяніта вычуваючы дух беларускай мовы, Купала сьмела пачаў тварыць зусім новыя словы, каторыя, выражаючы найбольш тонкія адценкі, незвычайна ўзбагачалі беларускі славар, прысвайваючы беларусам масу новых паняццяў. У гэтым – адна з найбольш сур’ёзных заслуг гэтай бясспрэчна найвялікшай сілы ў беларускай літаратуры, і зусім справядліва крытыкі называюць Купалу “беларускім Шаўчэнкай»» [1, с. 49].

Характарызуючы публічную лекцыю “Напевы ліры Янкі Купалы” А. Луцкевіча, што была прачытана 6 студзеня 1929 г., літаратуразнаўца А. Ліс справядліва заўважыў: “Калі артыкулы А. Навіны, прысвечаныя творчасці М. Багдановіча, Ядвігіна Ш., Я. Коласа, пры ўсёй іх змястоўнай насычанасці, формаю нагадвалі эцюды, то першая яго публічная лекцыя пра паэзію Янкі Купалы мела характар разгорнутага даследавання. У сціслым кантэксце жыццёвага і паэтычнага досведу Купалы крытыкам прасочаныя ўсе этапы творчасці паэта, трапна акрэслена ідэйна-эстэтычная адметнасць творчай індывидуальнасці вялікага нацыянальнага песняра. Даследчык акцэнтуюе ўвагу на такіх аспектах Купалавай паэзіі, як персаніфікацыя сацыяльнай крыўды беларускага мужыка ў асобе самога аўтара, увасабленне паэтам нацыянальнай ідэі, мастацкая прырода яго лірыкі” [3].

Антон Луцкевіч даследаваў творчасць У. Сыракомлі, Ф. Багушэвіча, В. Дуніна-Марцінкевіча, М. Гарэцкага, У. Жылкі, Н. Арсенневай, М. Чарота, У. Дубоўкі і іншых пісьменнікаў.

На польскай мове выйшлі працы “Праўда аб вязніцы Конрада. У сотую гадавіну працэсу філаматаў” (Вільня, 1923), «Нарадавольцы Беларусі і іх орган “Гомон”» (Львоў, 1935). А. Луцкевіч супрацоўнічаў з газетай “Пшэглэнд Віленскі”, даваў інтэрв’ю газеце “Кур’ер Польскі” (1 лістапада 1919 г.), якое завяршыў словамі: *“У любым выпадку Белая Русь павінна быць створана як асобная дзяржаўная адзінка”*.

Нельга не пагадзіцца з наступнай думкай беларускага даследчыка А. Сідарэвіча: «Пра Луцкевіча мы кажам і як пра таленавітага літаратуразнаўцу. Ня ведаю, хто першы падзяліў гісторыю нашай літаратуры на два вялікія перыяды: да канца XVIII ст. і з канца XVIII ст. Прынамсі я такі першы падзел сустракаю ў артыкуле Луцкевіча “Прадвесьнікі адраджэння” (1918). Або калі Луцкевіч вызначае этапы творчае эвалюцыі Купалы ад зборніка да зборніка (“Жалейка – “Huslar” – “Шляхам жыцця”), то гэтая ягоная думка будзе шматкроць паўтораная, і нават аўтарства яе згубіцца. Ягонае разуменне сутнасці творчае індывідуальнасці Багдановіча (“пясьняр чыстай красы”) і Купалы (“прарок адраджэння”) таксама стала агульнапрынятым. Ня кожны літаратуразнаўца можа пахваліцца такімі дасягненнямі.

Дарэчы будзе сказаць, што Луцкевіч працаваў у агульным рэчышчы з літаратуразнаўцамі ў БССР. Ён не толькі ўдзельнічаў у зборніку “Якуб Колас у літаратурнай крытыцы” (1926) або ў падрыхтоўцы 2-томніка Багдановіча (1927 – 1928). Разглядаючы развіццё беларускае літаратуры ў эўрапейскім кантэксце, ён калі не першы, дык адзін з першых пачаў стасаваць да яе такія паняцці, як “імпрэсіянізм”, “рамантызм”, “рэалізм”, “нэарамантызм”, “сымбалізм”, “мадэрнізм” і г. д. (гл. артыкул “На новых шляхах”)...» [4].

Сучасныя беларускія даследчыкі справядліва лічаць, што Навіна – Луцкевіч сваімі росшукамі ўзбагачаў метадыку беларускага літаратуразнаўства.

Антон Луцкевіч – адзін з самых папулярных, эрудыраваных і здольных беларускіх публіцыстаў, які плённа працаваў на гэтай ніве амаль трэць XX стагоддзя (1906 – 1939). У. Конан адзначаў: «Стаўшы фактычным кіраўніком газеты, толькі за 1906 – 1908 гг. А. Луцкевіч апублікаваў у “Нашай Ніве” каля дваццаці артыкулаў на сацыяльна-філасофскія і палітычныя тэмы, у тым ліку “Аб свабодах...”, “Як жыве амерыканскі рабчы”, “Колькі слоў аб грабежах і грабежцах” і інш. Ён абгрунтоўваў асновы дзяржаўнага і гра-

мадскага ладу: усеагульная роўнасць перад законамі...; адмена саслоўных і бюракратычных прывілеяў, свабода слова і друку, свабода сходаў і саюзаў, права на правядзенне страйку...

У цыкле артыкулаў, прысвечаных сялянска-аграрнай і бюджэтай праблематыцы, А. Луцкевіч як спецыяліст-правазнаўца крытычна прааналізаваў падатковую сістэму Расіі, прапанаваў замяніць антыдэмакратычныя пазямельны і акцызны ўскосны падатак адзіным падаходным падаткам, падтрымаў ідэю склікання нацыянальнага Сойму краю, які б без выкупу перадаў зямлю сялянам і захаваў лясны фонд, без якога сельская гаспадарка ў Беларусі разбурыцца...

Пачынаючы з 1909 г. у публіцыстыцы А. Луцкевіча на першае месца выходзіць нацыянальная праблематыка. Пра тое сведчаць загаловкі яго нашаніўскіх публікацыяў: “Аб беларускім нацыянальным адраджэнні”, “Культурнае значэнне малых нацый”, “Справа аб беларускай школе ў Думе”, “Родная мова і яе культурнае значэнне”, “Наш шлях”... “Расія і Кітай”, “Край і народ”...

У гэтай баявой публіцыстыцы, нярэдка з’едліва крытычнай, выкрывальніцкай, часам стрыманай і дыпламатычнай, але заўсёды даціпнай, звернутага адначасова да інтэлігенцыі і простага народа, абмяркоўваліся, бадай, усе аспекты ідэалогіі, палітыкі і практыкі беларускага нацыянальнага руху да рэвалюцыі 1917 г. А. Луцкевіч здолеў сінтэзаваць усе грані беларускай нацыянальнай ідэі, ставіць яе чарговыя пытанні і даваць на іх адказы, умеў вызначыць перспектывы яе развіцця» [5].

Нельга не пагадзіцца і з думкай гісторыка М. Біча: «А. Луцкевіч першы з беларускіх публіцыстаў пачаў прапагандаваць ідэі беларускага адраджэння ў расійскім друку. Яго артыкулы па гісторыі нацыянальнага руху беларусаў былі змешчаны ў часопісе “Московский еженедельник” (1909 г.) і ў зборніку “Формы нацыянальнага руху ў сучасных дзяржавах” (СПб, 1910)... Публікацыю артыкула А. Луцкевіча ў гэтым зборніку можна ацаніць як факт міжнароднага прызнання маладой беларускай нацыі» [6].

На наш погляд, Антона Луцкевіча можна лічыць публіцыстам-аналітыкам. Ён, як ніхто іншы, умеў аналізаваць сітуацыю і нават у невялікіх артыкулах прыходзіць да важных і істотных высноў. Так, напрыклад, у матэрыяле “На мяжы двух гадоў”, апублікаваным 25 снежня 1914 г., аўтар ацэньвае падзеі бягучага года і канстатуе: *“Асабліва ўзрос і развіўся беларускі выдавецкі рух, – і гэты найлепшы знак, як узрастае нацыянальная самасвядомасць нашага народа, як ён рвецца да роднае кніжкі, роднай газеты”*.

З года ў год узрастае патрэба чытаць беларускае друкаванае слова. Гэта ўжо не забава –

не дзеля пацехі або цікавасці – гэта патрэба душы і сэрца. Чытаюць усё шырэйшыя і шырэйшыя кругі. А хто прачытаў усё, што дагэтуль здабыла беларуская літаратура, той жадае болей – новага.

Поруч з гэтым расце і патрэба пісаць. Узрост нацыянальнай сьвядомасці паклікаў да працы вялікую грамаду людзей... Нікога ўжо не дзівіць, што кніжкі друкуюцца і па-беларуску: беларуская мова заваявала сабе пачэснае месца ў сьвядомасці не толькі інтэлігентаў, але і найменш асьвечаных людзей, яе прымаюць, як роўную другім.

...Беларуская мова пачынае ўбівацца памалу і туды, куды дагэтуль не пускалі.

...Цяжкі, сумны час перажывае наш народ і ўвесь край, але поруч з гэтым выяўляецца моц нашага народу, каторы не апускае ўжо рук ад першай бяды, выяўляецца і тое, што ўсе нацыі краю могуць, калі захочуць, працаваць у згодзе і еднасці – дзеля карысці супольнай бацькаўшчыны нашай, нашага краю. І на гэтым апіраецца наша надзея, што мінецца час ліхалецця і ясная зорка ўсім нам ярка засьвеціць” [1, с. 18 – 19].

У 1927 г. у Маскве выйшаў пяты том Вялікай Савецкай Энцыклапедыі, дзе А. Навіна (Антон Луцкевіч) быў названы адным з найбольш выбітных беларускіх публіцыстаў.

ПЕДАГОГ, ВЫКЛАДЧЫК, НАСТАЎНІК-МЕТАДЫСТ

Антон Луцкевіч стаў адным з заснавальнікаў Беларускіх настаўніцкіх курсаў у Вільні (1916), дзе выкладаў беларускую мову, а таксама беларускай настаўніцкай семінарыі ў Свіслачы. Яму належыць курс лекцый па фанетыцы і этымалогіі. У 1917 г. ён падрыхтаваў працу “Як правільна пісаць па-беларуску”, а праз год разам з Янкам Станкевічам выдаў “Беларускі правапіс (лацінкаю)”. У тым жа годзе выйшаў зборнік “Нашы песьняры”, які стаў падручнікам па гісторыі беларускай літаратуры. Вось як ацэньвае гэтую кнігу А. Сідарэвіч: “Зборнік гэты можна назваць і першаю беларускаю кніжкаю літаратурнае крытыкі, і першым падручнікам беларускае літаратуры. Яму можна прад’явіць прэтэнзіі (прыкладам, зашмат цытатаў), але зрабіўшы папраўкі на тое, што настаўнікі і дзеці не маюць хрэстаматыі, прэтэнзіі давядзецца зняць. Можна паказаць і на такі недахоп, як адсутнасць артыкулаў аб празаіках. Але ж кніжка прысьвечана песьняром, да таго ж у ёй гаворыцца аб прозе Я. Коласа й З. Бядулі” [7].

У 1919 г. па ініцыятыве А. Луцкевіча была арганізавана Віленская беларуская гімназія, а ў 1921 г. ён заснаваў у Вільні Беларускую школьную раду, якая пазней злілася з Таварыствам беларускай школы, што ўзнікла ў снежні 1921 г. па

ініцыятыве Б. Тарашкевіча ў Радашковічах. Гэтае таварыства змагалася за беларускую школу для беларусаў, за выкладанне беларускай мовы ў польскіх школах Заходняй Беларусі. Адзначым, што ў кастрычніку 1920 г. – лютым 1922 г. дзейнічалі беларускія гімназіі ў Вільні, Навагрудку, Нясвіжы, Радашковічах, Гарадку, Клецку, Будславе, Гародні; працавала амаль 400 пачатковых школ, кадры для якіх рыхтавалі настаўніцкія семінарыі ў Барунах (цяпер Ашмянскі раён) і Свіслачы.

Для беларускіх гімназій у 1921 г. А. Луцкевіч выдаў “Элементарную алгебру” А. Кісялёва, чым зрабіў свой унёсак у распрацоўку матэматычнай тэрміналогіі ў беларускай мове.

У 1929 г. у Вільні выйшла кніга “Адбітае жыццё: Лекцыі і стацыі беларускае адраджэнскае літаратуры” А. Луцкевіча. У нататках “Ад аўтара” ён тлумачыць яе неабходнасць: «Як вучыцелю беларускае літаратуры, мне неаднакратна даводзілася чуць нараканьні нашае школьнае моладзі ды наогул грамадзянства на тое, што ў нас няма крытычных прац аб нашай літаратуры, якія давалі б глыбейшае і шырэйшае высьвятленне паадзіночых мамэнтаў у ёй. Нараканьні гэтыя – зусім справядлівыя: паскольку ў Усходняй Беларусі выходзяць наважаныя часопісі, якія шмат месца ўдзяляюць літаратурнай крытыцы, настольку мы ў Заходняй Беларусі бедны і такімі часопісямі, крытычнымі працамі, якія – к слову сказаць – ніхто й ня піша, бо іх няма дзе зьмясціць. Вось жа, каб хоць у малой меры заспакоіць гэту патрэбу, якую сцвярджалі і чысьленыя слухачы публічных лекцыяў зь беларускай літаратуры, ладжаныя ці то Беларускім студэнцкім саюзам, ці Таварыствам беларускай школы ў Вільні ў [19]29 гадох, я сабраў жменю маіх стацей і прачытаных лекцыяў, зьмест якіх быў запісаны. І выпускаю гэту першую кніжку маіх прац з галіны літаратуры пад назвай “Адбітае жыццё”, бо ж літаратура наогул, назва адраджэнская – асабліва, і ёсьць адбітак жыцця» [1, с. 390].

ПЕРАКЛАДЧЫК І МЕМУАРЫСТ

У перакладзе А. Луцкевіча на беларускую мову былі выдадзены “Элементарная алгебра” А. Кісялёва (Вільня, 1921), “Сусветная гісторыя. Ч. 2. Сярэднявечная гісторыя” В. Остэрлёфа і Я. Шустэра (Вільня, 1921), “Асновы дзяржаўнасці Беларусі” М. Доўнара-Запольскага. Разам з Д. Дзекуцем-Малеем ён пераклаў Новы Завет і Псалмы (Хельсінкі, 1931; Лондан, 1948), фрагменты твораў А. Герцэна. У Цэнтральнай бібліятэцы Акадэміі навук Літвы захоўваецца рукапіс перакладу “Кнігі джунгляў” Р. Кіплінга, зроблены А. Луцкевічам.

Антон Іванавіч быў цікавым мемуарыстам. Пра гэта сведчаць яго ўспаміны – надрукаваныя і не. Сярод выдадзеных успамінаў варта адзначыць “25 марца 1918 году: 3 маіх успамінаў”, “Праф. Рудольф Абіхт: Жалобны ўспамін”, “Зыгмунт Нагродзкі і яго адносіны да беларусаў: Пасьмертны ўспамін”, “Ляля Мэнке: Пасьмертны ўспамін”.

У канцы 1920 – пачатку 1930-х гг. асабліваю раздражнёнасць партыйнага кіраўніцтва ў Маскве і Мінску выклікала публіцыстыка А. Луцкевіча. У газетах “Наперад”, “Беларускі зван”, “Родны край” ён крытыкаваў І. Сталіна і яго акружэнне за парушэнне ленінскіх прынцыпаў нацыянальнай і аграрнай палітыкі. Так, напрыклад, у артыкуле “Цень Азефа”, што з’явіўся 12 лютага 1930 г. у газеце “Наперад”, аўтар адмоўна характарызаваў “правадыра ўсіх народаў” і яго саратнікаў. У тэксце артыкула былі такія радкі: «...*Но вот в руководящих сферах СССР – после смерти Ленина – начинают происходить какие-то странные вещи. Один за другим все старые сотрудники Ленина объявляются контрреволюционерами, изменниками Революции и трудовых масс*”. *И в результате во главе всей государственной жизни видим одного-единственного Сталина как бесспорного диктатора, “красного Муссолини”*».

Диктатура вещь особо вредная, если во главе её – человек бездарный. Именно это нужно сказать о диктатуре Сталина, который своими последними шагами принуждает очень серьёзно задуматься о том, что собой представляет личность “красного Муссолини”: имеем мы здесь дело с человеком сумасшедшим или с провокатором?

...Куда ведёт Сталин трудовые массы в СССР? Он определённо и осознанно старается вызвать в СССР, который и так переживает тяжёлый экономический кризис, состояние бесперывной гражданской войны: войны отдельных национальностей с Москвой и московским национализмом, который бросился душить эти национальности. Как в царские времена. И войны сто-миллионной крестьянской массы с городским пролетариатом. О начатой борьбе с белорусами и украинцами наши читатели уже знают; о войне, объявленной крестьянству, помещаем сегодня специальную статью [сапраўды, у тым жа нумары газеты “Наперад” быў апублікаваны артыкул “Война с крестьянами в СССР”. – Э. І.]

...Не слишком ли много взрывного материала готовится таким образом Сталин для взрыва нового строя, который установился в СССР, тех достижений рабочих и крестьян, за которые заплачено морем пролитой крови? И не

встанет ли в глазах трудящихся масс СССР и старых революционных деятелей прежней... России тень самой омерзительной фигуры из жизни революционного подполья – фигуры современного Иуды – Азефа?»

Падобныя выказванні ўспрымаліся ў той час як антыкамуністычная і антысавецкая прапаганда. Людзі, якія ведалі характар Сталіна, папярэджвалі Антона Іванавіча, што гэтай публікацыяй ён падпісаў сабе смяротны прыгавор, бо Сталін нікому не дараваў крытыкі ў свой адрас. Аднак А. Луцкевіч не хацеў верыць гэтым папярэджанням і не жадаў пакідаць Вільню. Праз дзевяць гадоў пасля выхаду яго крытычнага артыкула ў спісе, дадзеным супрацоўнікам НКУС БССР для арышту “нядобрадзейных асоб”, прозвішча Луцкевіча значылася першым.

19 чэрвеня 1939 г. у Вільню ўвайшлі часці Беларускага фронту Чырвонай арміі. Адрозна пачалася чыстка горада ад так званых антысавецкіх элементаў. Гісторык З. Шыбека пісаў пра самахвярнасць А. Луцкевіча ў тых падзеях: “Вельмі трагічна склаўся лёс самага аўтарытэтнага дзеяча Беларускага руху ў Вільні. Калі ў горад уварваліся бальшавікі, Антон Луцкевіч працаваў дырэктарам Беларускага музея імя Івана Луцкевіча (памёр у 1919 г.) і выкладаў у Віленскай беларускай гімназіі. І вось гэты чалавек, якога савецкая прапаганда 30-х гадоў называла галоўным беларускім фашыстам, спрабаваў дамовіцца са сталіністамі. Пра іх справы Луцкевіч добра ведаў і ўсё ж спрабаваў. Ён свядома ахвяраваў сабой, спадзеючыся такім чынам уратаваць незалежніцкую інтэлігенцыю і тых здабыткі Беларускасці, што яшчэ захоўваліся ў Заходняй Беларусі. Луцкевіча арыштавалі ўначы з 26 на 27 верасня. Арышт быў абстаўлены вялікай сакрэтнасцю. Чэкісты не хацелі, каб гэтая акцыя падарвала пракамуністычныя ілюзіі беларусаў, карнікі разлічвалі выдаць арышт за ўцёкі Луцкевіча ў Літву – тым больш, што шлях на Коўна стаў для многіх беларусаў выратавальным. Але Луцкевіч быў чалавек надта вядомы і аўтарытэтны, каб яго знікненне не заўважылі. Ужо на другі дзень да Івана Клімава [кіраўніка органаў савецкай улады ў Вільні. – Э. І.] прыйшла беларуская дэлегацыя з пытаннем пра лёс свайго лідара. Кэ-дэбіст [хутчэй, ён быў звязаны з НКУС; КДБ у СССР быў створаны толькі ў 1954 г. – Э. І.] абяцаў адшукаць Луцкевіча, а сам адправіў вязня ў мінскі астрог, адкуль беларускі дзеяч ужо ніколі не вярнуўся” [8].

Па звестках А. Сідарэвіча, пасля прыходу Чырвонай арміі ў Вільню А. Навіна (Луцкевіч) выступіў на сходзе культурна-асветных работнікаў-беларусаў з заклікам да адраджэння беларускай школы, культуры, мастацтва. 30 верас-

ня 1939 г. ён быў арыштаваны па абвінавачанні ў контррэвалюцыйнай дзейнасці і па этапе адпраўлены ў Мінск. Рашэннем асобай нарады пры НКУС СССР Антону Луцкевічу прысудзілі 6 гадоў зняволення, у час якога ён і памёр.

Доўгі час існавалі дзве версіі пра дату смерці. Паводле адной версіі, гэта здарылася ў чэрвені 1941 г., калі эвакуіравалася на ўсход Вілейская турма, дзе знаходзіўся А. Луцкевіч, паводле другой – у 1946 г. у Сяміпалацінскай вобласці Казахстану.

Кропку над “і” паставіла ў 2002 г. М. Пярова, якая даказала, што Антон Іванавіч Луцкевіч памёр 23 сакавіка 1942 г. у горадзе Аткарск Сарагаўскай вобласці [9]. Рэабілітавалі Антона Луцкевіча ў 1989 г.

Вядомы палітык Антон Іванавіч Луцкевіч быў таленавітым і арыгінальным гісторыкам, этнографам, палітолагам, культуролагам, літаратуразнаўцам, літаратурным крытыкам, публіцыстам, педагогам, выкладчыкам, настаўнікам-метадыстам, лектарам, перакладчыкам, мемуарыстам і ўвогуле смелым чалавекам, вялікім патрыётам.

Як слушна заўважаў А. Сідарэвіч, Антон Луцкевіч стаяў ля вытокаў беларускага сацыялістычнага і нацыянальна-вызваленчага руху ХХ ст., без якога не было б ні БССР, ні КП(б)Б, ні КПЗБ. Дзеяч рэвалюцыйнага і нацыянальна-вызваленчага руху ў Заходняй Беларусі, гісторык і публіцыст А. Бергман лічыла, што заслугі А. Луцкевіча перад беларускім адраджэнцкім рухам і беларускай культурай – выдатныя і бясспрэчныя. А. Сідарэвіч з свайго боку дадае: «В этом пункте я абсолютно согласен с Александрой Бергман. Без “Нашей Доли” и “Нашей Нивы” не было бы расцвета белорусской культуры, не было бы белорусской школы и науки. И прав был Якуб Колас, назвавший А. Луцкевича душой белорусского возрождения».

У архіве Якуба Коласа захаваўся чарнавік верша “Антону Луцкевічу”, які па зразумелых прычынах пры жыцці паэта не мог быць апублікаваны. Упершыню часткова гэты верш быў надрукаваны А. Сідарэвічам у часопісе “Нёман” (1990, № 7) пры публікацыі раздзелаў з яго кнігі “Антон Луцкевіч”. Прывядзём гэтыя радкі:

*Не радасна была твая дарога, браце!
Ня соладка жылося пад царом,
Калі жандар тут быў гаспадаром,
А бедны люд, адданы на расьпяцце,
Чужынцам жыў у ўласнай сваёй хаце
Згібаючы хрыбет над дзікім дзірваном.*

*Замірала лета, засыхалі краскі,
А ў лясках нашых воўк зубамі ляскаў.*

*Прапа восень ніці, навівала кросны,
А па нашым полі гоісаў вецер злосны.
Драў салому ў стрэхах, к долу гнуў дубровы.
Вартаваў нас рупна арал двухгаловы.
Ты ж, араты дбалы, малады, руплівы,
Выйшаў смела ўзорваць гоні “Нашай Нивы”.
А ты, сейбіт добры, шчыры і сумленны,
Сеяў шчодра поле, гэты грунт каменны.*

*Зарунелі гоні засевам жычлівым,
Толькі ж ты, араты, ты ці быў шчаслівым?*

Беларускі вучоны-гісторык М. Біч адзначаў: “Таталітарны рэжым не толькі фізічна знішчыў А. Луцкевіча, але і зрабіў усё, каб знішчыць добрую памяць аб ім у народа, барацьбе за адраджэнне і вызваленне якога ён прысвяціў усё сваё жыццё. За апошнія 10 гадоў хлусня выкрыта, праўда ў асноўным адноўлена” [гэта пісалася ў 1999 г. – Э. І.]

Уладзімір Казбярук выказаў сваю думку вельмі каратка: “Аддаючы ўсяго сябе роднай Беларусі, ён не дачакаўся ўдзячнасці і ад сучаснікаў, і ад некалькіх пакаленняў нашчадкаў. І сёння наш свяшчэнны абавязак паказаць нарэшце сапраўднае аблічча такога незвычайнага чалавека, якім быў Антон Луцкевіч”. А У. Конан у 1999 г. пісаў: “Калі ўваскрэсне Беларусь (а яна пачала пакутліва ўваскрэсаць), тады яе вялікія пакутнікі вернуцца на Бацькаўшчыну ў сваіх духоўных абліччах. І тады выдадуць усе творы Антона Луцкевіча, імем яго назавуць вуліцы, школы, музеі”.

Жыццё і дзейнасць Антона Луцкевіча вартыя таго, каб памяць пра яго назаўсёды заставалася ў сэрцы беларускага народа.

Спіс літаратуры

1. **Луцкевіч, А.** Выбраныя творы : праблемы культуры, літаратуры і мастацтва / А. Луцкевіч. – Мінск : Кнігазбор, 2006.
2. **Янка Купала** : энцыкл. даведнік / БелСЭ; рэдкал. : І. П. Шамякін (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск, 1986. – С. 359–360.
3. **Ліс, А.** Мастацкая літаратура Заходняй Беларусі / А. Ліс // Gloria victis! – Мінск : Логвінаў – Кнігарня “Наша Ніва”, 2010. – С. 257–258.
4. **Сідарэвіч, А.** Ідэалогія крытыка Антона Луцкевіча / А. Сідарэвіч // Выбраныя творы : праблемы культуры, літаратуры і мастацтва / А. Луцкевіч. – Мінск : Кнігазбор, 2006. – С. 10.
5. **Конан, У.** Філасофія і эстэтыка нацыянальнага Адраджэння / У. Конан // Крыніца. – 1999. – № 4-5. – С. 31–32.
6. **Біч, М.** Ідэолаг і практык нацыянальнага Адраджэння / М. Біч // Крыніца. – 1999. – № 4-5. – С. 46.
7. **Сідарэвіч, А.** Луцкевічы і Луцэвіч / А. Сідарэвіч. – Мінск : Фонд імя братаў Луцкевічаў, 2003. – С. 29.
8. **Шыбека, З.** Нарыс гісторыі Беларусі (1795–2002) / З. Шыбека. – Мінск, 2003. – С. 307–308.
9. **Пярова, М.** Ці будзе Аткарск яшчэ адным святым месцам для беларусаў? / М. Пярова // Літаратура і мастацтва. – 2002. – 8 лют.

Эмануіл ІОФЕ,
прафесар БДПУ імя Максіма Танка,
доктар гістарычных навук.